

PEDAGOGIKA YO’NALISHI TALABALARIDA KREATIV TAFAKKURNING
KASBIY-PEDAGOGIK O’ZIGA XOSLIGI VA STRUKTUR KOMPONENTLARI

Maxmudova Dilnoza Xaytmirzayevna
Namangan davlat universiteti
Matematika kafedrası dotsenti
E-mail: dmahmudova687@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21155726>

Annotatsiya: Maqolada pedagogika yo’nalishi talabalarida kreativ tafakkurning kasbiy-pedagogik o’ziga xosligi va uning struktur komponentlari nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi b’o’lajak pedagoglarda kreativ tafakkurning tarkibiy tuzilishini aniqlash, uni umumiy psixologik kreativlikdan ajratuvchi kasbiy belgilarni ochib berish va bu komponentlarni rivojlantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlarini asoslashdan iborat. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy umumlashtirish, ilmiy manbalarni o’rganish hamda pedagogik kuzatish metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar kreativ tafakkur motivatsion, kognitiv, operatsional va refleksiv komponentlardan tashkil topgan yaxlit tizim ekanligini, bu komponentlar o’zaro uzviy bog’liqligini va maqsadli interfaol ta’lim muhitida samarali rivojlanishini ko’rsatdi.

Kalit so’zlar: kreativ tafakkur, pedagogik ta’lim, kasbiy kompetentlik, struktur komponentlar, divergent tafakkur, ijodiy faoliyat, motivatsiya, refleksiya, interfaol metodlar, talaba.

Аннотация: В статье теоретически и практически анализируется профессионально-педагогическая специфика креативного мышления у студентов педагогического направления и его структурные компоненты. Основная цель исследования - выявить внутреннюю структуру креативного мышления будущих педагогов и обосновать педагогические условия её развития. Результаты показали, что креативное мышление представляет собой целостную систему из мотивационного, когнитивного, операционального и рефлексивного компонентов.

Ключевые слова: креативное мышление, педагогическое образование, профессиональная компетентность, структурные компоненты, дивергентное мышление, творческая деятельность, мотивация, рефлексия, интерактивные методы, студент.

Abstract: The article provides a theoretical and practical analysis of the professional-pedagogical specificity of creative thinking among students of pedagogical specialties and of its structural components. The main purpose of the research is to identify the internal structure of creative thinking in future teachers, to reveal the professional features that distinguish it from general psychological creativity, and to substantiate the pedagogical conditions for its development. The study employed theoretical analysis, comparative generalization, the study of scholarly sources and pedagogical observation. The results showed that creative thinking is an integral system consisting of motivational, cognitive, operational and reflexive components, which are closely interconnected and develop effectively within a purposeful interactive learning environment.

Keywords: creative thinking, pedagogical education, professional competence, structural components, divergent thinking, creative activity, motivation, reflection, interactive methods, student.

Zamonaviy jamiyatning jadal raqamlashuvi, axborot oqimlarining ko‘payishi va ta’lim paradigmlarining tubdan o‘zgarishi sharoitida pedagog kasbiga qo‘yiladigan talablar ham mohiyatan yangilanmoqda. Bugungi o‘qituvchidan endi faqat tayyor bilimlarni o‘quvchilarga uzatuvchi shaxs sifatida emas, balki o‘quv jarayonini ijodiy loyihalovchi, nostandart pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qiluvchi va o‘quvchilarda ham ijodiy salohiyatni uyg‘ota oladigan kasb egasi sifatida faoliyat yuritish talab qilinmoqda. Shu nuqtai nazardan pedagogika yo‘nalishi talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish muammosi oliy pedagogik ta’limning eng dolzarb masalalaridan biriga aylanib bormoqda.

Kreativ tafakkur muammosi psixologiya va pedagogikada uzoq vaqtdan beri o‘rganilib kelinayotgan masala bo‘lsa-da, uning aynan kasbiy-pedagogik faoliyat kontekstidagi o‘ziga xosligi yetarlicha ochib berilmagan. Ko‘pgina tadqiqotlarda kreativlik umumiy psixologik qobiliyat sifatida, ya’ni shaxsning yangilik yaratishga moyilligi tarzida talqin qilinadi. Biroq pedagog faoliyatidagi kreativlik o‘ziga xos belgilarga ega: u doimo boshqa insonga - o‘quvchiga - yo‘naltirilgan, ma’suliyatli, vaziyatga bog‘liq va metodik mazmun bilan to‘yingan bo‘ladi. Aynan shu farq mavzuning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqotning dolzarbligi quyidagi omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, ta’lim sohasidagi islohotlar o‘qituvchidan ijodiy yondashuvni ob’ektiv ravishda talab qilmoqda. Ikkinchidan, an’anaviy ta’lim tizimi ko‘pincha talabalarda reproduktiv, ya’ni tayyor namunani takrorlashga asoslangan fikrlashni shakllantiradi, bu esa kreativ salohiyatni cheklaydi. Uchinchidan, b‘olajak pedagoglarning kreativligini maqsadli rivojlantirish uchun avvalo bu hodisaning tarkibiy tuzilishini aniq bilish zarur, chunki tuzilishi noma’lum bo‘lgan sifatni rejali tarzda rivojlantirib bo‘lmaydi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi pedagogika yo‘nalishi talabalarida kreativ tafakkurning kasbiy-pedagogik o‘ziga xosligini nazariy jihatdan asoslash va uning struktur komponentlarini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilab olindi: kreativ tafakkur tushunchasining mohiyatini ochib berish; uning pedagogik faoliyatdagi o‘ziga xos belgilarini ajratish; kreativ tafakkurning asosiy struktur komponentlarini aniqlash va ularning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatish; hamda bu komponentlarni rivojlantirishning samarali pedagogik usullarini asoslash.

Tadqiqot nazariy xususiyatga ega bo‘lib, unda bir qator o‘zaro to‘ldiruvchi ilmiy metodlardan foydalanildi. Asosiy metod sifatida nazariy tahlil qo‘llanildi: muammoga oid psixologik-pedagogik adabiyotlar, ilmiy maqolalar va monografiyalar o‘rganilib, kreativ tafakkur tushunchasining turli talqinlari tahlil qilindi va tizimlashtirildi.

Qiyosiy umimlashtirish metodi yordamida kreativlik va kreativ tafakkur, umumiy hamda kasbiy kreativlik tushunchalari o‘zaro qiyoslandi, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlandi. Bu metod kreativ tafakkurning aynan pedagogik faoliyatdagi o‘ziga xos belgilarini ajratish imkonini berdi.

Strukturaviy-tizimli yondashuv kreativ tafakkurni yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqish va uning tarkibiy komponentlarini ajratish uchun qo‘llanildi. Bu yondashuv har bir komponentni alohida-alohida emas, balki bir-biri bilan bog‘liqlikda, yagona funksional tizim doirasida o‘rganishga asoslandi. Bundan tashqari, pedagogik kuzatish metodi orqali talabalarining amaliy mashg‘ulotlar, seminarlar va pedagogik amaliyot davridagi ijodiy faolligi to‘g‘risida sifatiiy ma’lumotlar to‘plandi. Olingan ma’lumotlar mantiqiy tahlil va sintez yo‘li bilan umimlashtirildi.

O’tkazilgan nazariy tahlil natijasida, eng avvalo, kreativ tafakkur tushunchasining mohiyati aniqlashtirildi. Kreativ tafakkur - bu muammoni yangicha ko’rish, nostandart va o’ziga xos yechimlar topish, mavjud bilim hamda tajribani mutlaqo yangi vaziyatlarga ijodiy ko’chira olish qobiliyatidir. U ko’p hollarda divergent tafakkur, ya’ni bitta muammoga ko’plab muqobil yechim ishlab chiqish qobiliyati bilan chambarchas bog’liq bo’lib, fikrning ravonligi, moslashuvchanligi, originalligi va ishlab chiqilganligi kabi sifatlar orqali namoyon bo’ladi.

Tadqiqotning muhim natijalaridan biri kreativ tafakkurning pedagogik faoliyatdagi kasbiy o’ziga xosligini aniqlash bo’ldi. Aniqlanishicha, b’olajak pedagogning kreativligi umumiy kreativlikdan bir qator belgilari bilan farqlanadi. Birinchidan, u doimo o’quvchiga yo’naltirilgan bo’lib, ijodning maqsadi badiiy yoki shaxsiy o’zini namoyon etish emas, balki o’quvchining rivojlanishiga xizmat qilishdir. Ikkinchidan, pedagogik kreativlik vaziyatga bog’liq xususiyatga ega: o’qituvchi dars jarayonida real vaqt rejimida, ko’pincha kutilmagan vaziyatlarda ijodiy qaror qabul qilishga majbur bo’ladi. Uchinchidan, bu kreativlik metodik mazmun bilan to’yingan - u o’quv materialini turli usullarda taqdim eta olish, metodlarni moslashtirish va qayta loyihalashda ifodalanadi.

Tadqiqotning markaziy natijasi sifatida pedagogika yo’nalishi talabalarida kreativ tafakkurning to’rtta asosiy struktur komponenti ajratildi. Bu komponentlar quyidagilardan iborat:

1. Motivatsion komponent ijodiy faoliyatga bo’lgan ichki qiziqish, yangilikka intilish, kasbiy o’sishga ehtiyoj, mustaqillik va muammoni hal qilishdan qoniqish hissini o’z ichiga oladi. Bu komponent kreativ faoliyatning harakatlantiruvchi kuchi, uning “dvigateli” hisoblanadi: ichki motivatsiyasi kuchli bo’lgan talaba qiyinchiliklarga qaramay ijodiy izlanishni davom ettiradi, yangi g’oyalarni sinab ko’rishdan cho’chimaydi. Motivatsiya zaif bo’lganda esa hatto yuqori intellektual salohiyat ham ijodiy natijaga aylanmaydi.

2. Kognitiv komponent keng va chuqur bilim doirasi, boy tasavvur, assotsiativ fikrlash, tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish kabi aqliy amallarni egallaganlikni qamrab oladi. Bu komponent yangi g’oyalar tug’ilishi uchun zaruriy intellektual zamin yaratadi, chunki ijod hech qachon bo’sh joydan paydo bo’lmaydi - u doimo mavjud bilimlarni yangicha qayta tartiblash va bog’lash asosida vujudga keladi. Pedagog uchun bu, ayniqsa, o’z fani va qo’shni sohalar bo’yicha keng bilimga ega bo’lishni taqozo etadi.

3. Operatsional komponent divergent tafakkur usullari, ijodiy muammolarni yechish texnikalari, pedagogik metodlarni moslashtirish, loyihalash va yangi didaktik vositalar yaratish ko’nikmalarini birlashtiradi. Aynan shu komponent g’oyani amaliy harakatga, mavhum fikrni esa aniq pedagogik yechimga aylantiradi. Talaba qanchalik boy g’oyalarga ega bo’lmasin, agar uni amalga oshirish ko’nikmalariga ega bo’lmasa, kreativlik amaliy natija bermaydi.

4. Refleksiv komponent o’z faoliyatini tahlil qila olish, o’z ijodiy yechimlarining samaradorligini baholash, xatolardan xulosa chiqarish, o’z fikrlash jarayonini kuzatish va o’z-o’zini takomillashtirish qobiliyatini o’z ichiga oladi. Bu komponent kreativ tafakkurni ongli ravishda boshqarishni, uni stixiyali ijoddan maqsadga yo’naltirilgan kasbiy faoliyatga aylantirishni ta’minlaydi. Refleksiya tufayli talaba o’z ijodiy tajribasidan o’rganadi va keyingi faoliyatini takomillashtiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, ushbu to’rt komponent bir-biridan ajralgan holda emas, balki o’zaro uzviy bog’liqlikda, yagona funksional tizim sifatida faoliyat ko’rsatadi. Motivatsion komponent kognitiv izlanishni rag’batlantiradi; kognitiv asos operatsional

ko'nikmalar orqali amaliy g'oyalarga aylanadi; refleksiv komponent esa butun jarayonni nazorat qiladi, baholaydi va keyingi bosqichda motivatsiyani yangidan kuchaytiradi. Shu tariqa tizim yopiq va o'zini-o'zi rivojlantiruvchi tsiklni hosil qiladi. Kuzatishlar shuni ham ko'rsatdiki, interfaol va faol metodlar qo'llanilgan o'quv guruhlarida talabalarning ijodiy faolligi, g'oyalar ravonligi va mustaqilligi sezilarli darajada yuqori bo'lgan.

Olingan natijalar kreativ tafakkurni pedagogik ta'lim kontekstida yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish zarurligini tasdiqlaydi. An'anaviy yondashuvda kreativlik ko'pincha faqat kognitiv qobiliyat yoki tug'ma iste'dod sifatida talqin qilinadi. Biroq tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bunday tor talqin pedagogik faoliyat uchun yetarli emas, chunki u motivatsiya va refleksiya kabi muhim jihatlarni e'tibordan chetda qoldiradi. Aslida pedagogning kreativligi to'rtta komponentning uyg'un birikuvi sifatida shakllanadi.

Natijalardan kelib chiqadigan muhim amaliy xulosa shuki, talabalarda kreativ tafakkurni rivojlantirish stixiyali jarayonga tashlab qo'yilmasligi, balki maqsadli va tizimli tarzda boshqarilishi lozim. Buning uchun har bir struktur komponentni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik shart-sharoitlar yaratish zarur. Motivatsion komponentni rivojlantirish uchun talabalarni ijodiy muvaffaqiyat vaziyatlariga jalb qilish, ularning tashabbusini rag'batlantirish va baholashda ijodiylikni qadrlash muhim. Kognitiv komponentni boyitish keng fanlararo bilim berish, mustaqil izlanishni qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi.

Operatsional komponentni rivojlantirishning eng samarali yo'llari sifatida muammoli ta'lim, loyihaviy metod, pedagogik keyslar tahlili, miya hujumi (brainstorming) va ijodiy seminarlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bunday faol metodlar talabani tayyor yechimni qabul qiluvchi passiv tinglovchidan faol ijodiy izlanuvchiga aylantiradi. Refleksiv komponentni shakllantirish esa o'z faoliyatini muntazam tahlil qilish, ijodiy kundalik yuritish, o'zaro va o'z-o'zini baholash amaliyotlari orqali ta'minlanadi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati kreativ tafakkurning kasbiy-pedagogik o'ziga xosligini aniqlashtirib, uning struktur modelini taklif etganligida ko'rinadi. Amaliy ahamiyati esa olingan natijalardan oliy pedagogik ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini loyihalashda, talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqishda foydalanish mumkinligida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot nazariy xususiyatga ega bo'lib, kelgusida taklif etilgan struktur modelni eksperimental yo'l bilan tekshirish va kreativ tafakkur rivojlanishini o'lchovchi diagnostik vositalar ishlab chiqish istiqbolli yo'nalish bo'lib qolmoqda.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari pedagogika yo'nalishi talabalarida kreativ tafakkur kasbiy kompetentlikning ajralmas tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatdi. Uning kasbiy-pedagogik o'ziga xosligi o'quvchiga yo'naltirilganlik, vaziyatga bog'liqlik va metodik mazmun bilan to'yinganlikda namoyon bo'ladi va aynan shu belgilar uni umumiy psixologik kreativlikdan farqlaydi. Kreativ tafakkur motivatsion, kognitiv, operatsional va refleksiv komponentlardan tashkil topgan yaxlit, o'zaro bog'liq tizimdir.

Bu komponentlarni alohida emas, balki uyg'unlikda, tizimli ravishda rivojlantirish b'olajak pedagoglarni zamonaviy ta'limning yuqori talablariga tayyorlashning muhim shartidir. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayoniga ijodiy faollikni rag'batlantiruvchi interfaol va muammoli metodlarni izchil hamda maqsadli ravishda joriy etish maqsadga muvofiqdir. Kelgusi tadqiqotlarda taklif etilgan struktur modelni amaliy-eksperimental asoslash va kreativ tafakkurni rivojlantirishning samarali pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Maxmudova D. X. Oliy ta’limda talabalarning kreativ tafakkurini rivojlantirishning nazariy asoslari. Ilm sarchashmalari ilmiy-nazariy, metodik jurnal. ISSN 2010-6246. 2026.5/1-son. 123-127 bb.
2. Maxmudova D. X. Oliy ta’lim muassasalarida talabalarning kreativ tafakkurini rivojlantirishning Akmeologik-gamifikatsion ta’lim tizimi: konsepsiya, nazariy asoslar va didaktik mexanizmlar. NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2026-3-son. 1259-1261 bb.
3. Maxmudova D. X. The impact of gamification tools on the development of creative thinking in higher education: an empirical study. International bulletin of applied science and technology (Vol. 6, Number 4, pp. 106–110). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19659898>.
4. Maxmudova D. X. Acmeological approach to developing creative thinking in primary education: atheoretical-conceptualmodel Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research ISSN:2349-5707. Volume:13, Issue4, April-2026. eISSN:2349-5715. 1542-1549pp.
5. Maxmudova D. X. Gamifikatsion didaktik tizimning akmeologik tamoyillari: kreativlik va professional kamolotning integratsiyasi Ilm-fan axborotnomasi. ISSN: 3030-3931, Impact factor: 8,841 Volume 13, issue 1, Aprel 2026. 1978-1984 pp.
6. Maxmudova D. X. Didactic conditions for enhancing Students’ creative activity in a digital Gamified environment. International conference on Social sciences & humanities. Hosted from Toronto, Canada. 20th April 2026. 87-91 pp. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19674355>.
7. Maxmudova D. X. Fostering creativity through achievement-based learning Strategy in higher education: an empirical study. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya konferensiya. Vol.5 No.09 (2026): ZDPP. 20.04.2026. 32-35 bb.